

נס בתוך נס

ירידת הברד בפרשה מתוארת כאש המתלקחת בתוך הברד, ובלשון חז"ל: "נס בתוך נס". המושג 'נס בתוך נס' מצוי גם במקומות אחרים וביחס לאירועים נוספים לאורך ההיסטוריה והוא ביטוי של הדגשה מיוחדת על ידי הקורא והפרשן המבקשים להסב את תשומת לבנו למאורע הניסי. אינטואיטיבית מדובר בניסיון להעצים את הנס כחלק מן ההתפעלות שלנו הקוראים מהופעת ה' בעולם בצורה ישירה מובהקת וברורה. עיון מגלה כי אופיה של הדגשה זו משתנה מפרשן לפרשן.

על אופיו של אותו נס בתוך נס שבברד (המובא בשמות רבה) נחלקו הפרשנים. לדעת המהר"ל בברד כוונתו יחדיו שתי רמות של נס. האחת היא עצם ירידתו של הברד שאינו מצוי בכמות ובעוצמות כאלו, והשניה היא השילוב של אש ומים שחורג מן הטבע (גור אריה שמות פרק ט). לדעת הרא"ם הנס שנוסף על שילוב המים והאש הוא בכך שהאש ירדה למטה "הפך תנועתה כדכתיב (פס' כג) ותהלך אש ארצה" (מזרחי (רא"ם) שמות ט).

על פי המהר"ל שני הניסים אינם שווים בעוצמתם. בניגוד לאש המתלקחת בתוך הקרח, ירידת הברד עצמה היא מעשה שבדרך הטבע רק העיתוי שלו מבטא את ההבט הניסי. הרא"ם ביקש למצוא בברד שני ניסים באותה רמה, כאלה שמשקפים שניהם הליכה נגד הטבע ממש.

בעניין הניסיות הכפולה פוסע הרא"ם בעקבות דברי מדרש רבה על בליעת המטות על ידי מטה אהרן. הגמרא אומרת: "ויבלע מטה אהרן את מטתם" אמר ר' אלעזר נס בתוך נס (שבת צז, א) ובמדרש מבואר מהם שני הניסים: "א"ר אלעזר נס בתוך נס מלמד שחזר המטה מטה כברייתו ובלע אותן" (שמות רבה, וארא, ט). כלומר, על פי הגמרא הנחש הפך חזרה למטה ושהמטה פתח את פיו ובלע את המטות האחרים, קרי שני ניסים המנוגדים לטבע.

הרצון לחפש אחר ריבוי ניסים ויתר על כן, להציב את הנס הגלוי במרכזו, נובע מן הצורך האנושי הקמאי לפגוש את הקב"ה פנים אל פנים, לחוש בקיומו ובנוכחותו בעוצמות גדולות. כמו שמעיר השם משמואל: "אבל כששר של אש יורד שמה נסתלק ההסתר ... וזהו כבוד השם יתברך שאין עוד מלבדו ואין מציאות לשום נברא זולתו" (שם משמואל וירא). התגלות ה' דרך הנס מגלה שהוא מכונן הטבע.

ניואנס אחר מצוי בסוגיה בסוטה. שם נדונה התקרית שבסופה באו הילדים שפגעו באלישע על עונשם הניסי ויצאו דובים מן היער וטרפו אותם. בפירוש מעשה הניסים הזה נחלקו רב ושמואל האם מה שקרה היה בבחינת נס או שמא בבחינת נס בתוך נס: "ותצאנה שתיים דובים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים", רב ושמואל, חד אמר: נס, וחד אמר: נס בתוך נס. מאן דאמר נס - יער הוה, דובים לא הוו; מ"ד נס בתוך נס - לא יער הוה ולא דובים הוו" (סוטה מז, א). לא רק יציאת הדובים מן היער היתה בבחינת נס אלא גם הופעתו של היער שממנו יצאו הדובים היתה נס. וכי לא דובים ולא יער היו שם מלכתחילה. כלומר, לדעת אמורא זה כל

התפאורה של האירוע, יחד עם האירוע עצמו, צצו יש מאין. מכל אלה עולה שהניסיון להציג נס כ'נס בתוך נס' הוא פרי רצון להעמיק את הנס, להכפיל אותו ולהתפעל מעוצמתו. ניתן לשמוע מעצם קיומה של המחלוקת על התחרות הסמויה ביכולת להסביר בצורה מרגשת את הסיפור.

'נס בתוך נס' עשוי להיות גם נס שנעשה בעצמו בדרך הפוכה מן הציפיה הסבירה. כך, אלישע ממתיק מים באמצעות מלח ועל כך מעיר רש"י: "והלא מלח דבר המקלקל את המים הוא אלא נס בתוך נס" (רש"י מלכים ב פרק ב). המתקת המים היא הנס, אך הדרך שבה נעשתה המתקת המים הופכת את הנס לנס שנעשה באמצעות נס. גם הצלת חנניה ומישאל ועזריה מכבשן האש לא באמצעות כיבויה אלא באמצעות שמירה על גופם בתוך האש מוגדרת בידי רבינו בחיי כנס בתוך נס וכדבריו: "כי כן דרך ה' יתברך בעשותו אותות ומופתים עם הצדיקים שהוא עושה להם נס בתוך נס, להגדיל האות והמופת, כי כן מצינו בחנניה, מישאל, ועזריה, כשהושלכו לכבשן האש והיה אפשר באות קל בכבוי האש, ולהגדיל האות והמופת היה האש בתוקף כחה ולא הזיקה אותם" (שמות יג). רבינו בחיי בלשונו רומז שיש כאן סוג של 'התברכות' של הקב"ה ביכולותיו המשתקפת בניסים שהם באופן מיותר לחלוטין דווקא נגד הטבע.

הרד"ק הלך בדרך שונה. בפירושו לסיפור פקידת שרה מעקרותה הוא מציג את הדבר כנס בתוך נס משום ששרי נפקדת למרות הזקנה ולמרות העקרות שהן שתי סיבות שונות למניעת הריון (רד"ק, בראשית יא). מדבריו נלמד כי ניתן לפרוט אירוע אחד ולתארו מזויות שונות ובכך להופכו ל'נס בתוך נס'. אמנם, בסופו של דבר הדגש הוא על ה'מאמץ' של הקב"ה ולא על ריבוי של מקרי הנס. בפירוש הזה העביר הרד"ק את כובד המשקל אל האדם. כיצד הוא בוחר לראות מקרה שהתרחש. וכמה רוממות רוח הוא יכול להפיק ממקרה שהוא לעיתים גם פעוט.

משמעות אחרת למושג 'נס בתוך נס' ניתנת על ידי שנים מחכמי ספרד מהמאה הי"ב-י"ג. האבן עזרא: "... וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס" (אבן עזרא תהילים, קלה, ח). על פי האבן עזרא, מכת בכורות היתה 'נס בתוך נס' משום שלא רק שבכורי מצרים מתו בה, אלא שבכורי ישראל נשארו בחיים. לפי פירוש זה המושג של נס בתוך נס מתקיים כאשר הנס הנוסף מגביל את הנס הראשון. בדומה גם הרמב"ן זיהה כנס בתוך נס את המובן הזה של 'נס' ו'נוגד נס': "כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים, והוא נס בתוך נס" (רמב"ן שמות טו, יט). לדבריו, העובדה שבה בעת שהמצרים טבעו בים, בני ישראל עברו ביבשה הוא הנס שבתוך נס.

משלל הפירושים משתקף היחס של הפרשנים השונים אל הנס ומהותו. שלושת האפשרויות הפרשניות הראשונות נטו להתמקד לא רק בנס אלא גם בנס הגלוי. לא רק בנס אלא גם בעוצמתו לא רק בנס אלא אף בבוטותו. בכך, הלכו בדרך המציגה את ה'נס בתוך נס' כשיאן הניסים. לעומת זאת, שני הפירושים האחרונים הציגו תפיסה אחרת של הנס דווקא באמצעות המושג של 'נס בתוך נס'. הרעיון שמאורע פשוט יכול להפוך באחת לאלפי פרטים ניסיים תלוי בסך הכל בנו. גם הצגת הנס כדבר שמצריך בלם. שנס כשהוא מתרחש הוא גם

צרה ולא רק עושר. הצרה הזו מוכרת לנו מימי חוני המעגל המנסה לעצור את שטף הגשמים. ומכאן צומחת צורת חשיבה שאומרת שנס בתוך נס הוא לא שיאן הניסים, אלא דווקא נס בגבולות. נס שהצליח להתגבר על פרץ השפע של עצמו. הניסיון לאתר נס כזה ולכנותו 'נס בתוך נס' מלמד שאחרי כל ההתפעלות והרצון לגילוי ה' ברור לגמרי שהעולם אינו יכול להתקיים אל מול שפע אלוהי. שפע ניסים עשוי להביא לשבירת הכלים. הפרשות שבתוכן אנחנו נתונים ועומס הניסים שבתוכן יכולות להצביע גם על הקושי שמביא איתו הנס. עוצמות הגילוי הנלוות לנס מטלטלות את כל הקיום. יש בגילוי משום התערטלות שעשויה להביך את המביט בה. היחשפותו של הקב"ה לעיני בריותיו עשויה להיות קשה למתבונן שחש צורך בכיסוי, בשימת גבולות ובביקורת. כשם ששחרור בלמים ואיזונים אצלנו עשוי להיות חביב בהקשרים מסוימים. שכן הוא מאפשר פתיחות, כנות והישרת מבט. כך אותו שחרור כשאינו במקומו יכול להתפרש כשילוח רסן, כבעיה בתקשורת או במידות דרך ארץ. כאשר מתרפקים על תקופת המקרא והנבואה, ומבקשים לשוב אליה, זוהי נקודה חשובה שיש לזכרה לא בכל הקשר נוח וראוי להתנהל בדרך של 'נס', ולפעמים יש צורך בנס בתוך נס' שיקל עלינו את עצמתו של הנס.